

Pathology of Fulfillment of Offenders' Corrective-Therapeutic Goals through Personality Records (Personality File) in Criminal Proceedings*Amir Vatani¹, Azam Mahdavi Pour², Hadiseh Tajik Neshatieh³***Abstract**

One of the important innovations of the 1392 criminal Procedure Code (Reformed in 1394) is the recognition of a person's case file; the implementation of which in the criminal prosecution process reveals the deep link between law and medical science. Looking at the legal material in the case file, one can conclude that the purpose of the victim's correction and treatment, especially in the process of determining the punishment, is one of the basic goals of this institution. Nevertheless, considering the text of the law and the judicial process, the pathology of the various areas that influence the implementation of medical law-based medical records puts forward important questions, such as: What are the important corrective factors in the criminal case file? What practices and research should they extract? On the other hand, what are the challenges faced by the criminal procedure in the process of criminological treatment of a person's case file and its implementation? The same questions indicate that the two-dimensional approach from the legal and medical point of view will make the subject matter more relevant.

According to the considerations mentioned in the article, which are the result of a library study and in some cases, a survey based on the observation of the judicial process, it can be stated that the lack of specialists in the collection and compilation of the necessary information in the case file On the one hand, as well as the excessive shortening of the process of its formation, on the other hand, has led to the filing of an administrative and non-specialist personality and the important factors, such as the non-

1. Assistant Professor of Kharazmi university, Faculty of Law and Political Sciences, Tehran, Iran. (Corresponding author)

Email: Vatani_amir@yahoo.com

2. Assistant Professor of Kharazmi University, Faculty of Law and Political Sciences, Tehran, Iran.

3. Ph.D. Student of Criminal Law and Jurisprudence, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Original Article

Received: 24 July 2018

Accepted: 14 April 2019

allocation of related budgets, the implementation of corrective and delinquent goals, with Challenges. For this purpose, this paper attempts to systematize the details and strategies related to each case in order to strengthen the fulfillment of the remedial goals.

Keywords

Personality Records (Personality File), Corrective-Therapeutic Purpose, Criminal Procedure

Please cite this article as: Vatani A, Mahdavi Pour A, Tajik Neshatieh H. Pathology of Fulfillment of Offenders' Corrective-Therapeutic Goals through Personality Records (Personality File) in Criminal Proceedings. Iran J Med Law 2019; 13(50): 169-192.

آسیب‌شناسی تحقق اهداف اصلاحی - درمانی بزه‌کاران از طریق پرونده شخصیت در فرایند دادرسی کیفری

امیر وطنی^۱

اعظم مهدوی پور^۲

حدیثه تاجیک نشاطیه^۳

چکیده

پیش‌بینی پرونده شخصیت در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ (اصلاحی ۱۳۹۴ ش.) و تأکید بر اجرای آن در قانون برنامه ششم توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵ در حالی است که ابهامات متعددی در رابطه با شیوه تشکیل، پیاده‌سازی و چگونگی ارتباط میان حقوق و علم پزشکی وجود دارد. با توجه به هدف پرونده شخصیت، یعنی مجازات برای اصلاح بزه‌کار و درمان وی، لذا ضرورت دارد تا با ملاحظه قانون و فرآیند قضایی، ابهامات پیاده‌سازی حقوقی - پزشکی پرونده شخصیت تبیین گردد: مؤلفه‌های مهم درمانی - اصلاحی در پرونده شخصیت بزه‌کار کدامند و با چه شیوه‌ها و تحقیقاتی باید آن‌ها را استخراج نمود؟ از سوی دیگر در فرآیند دادرسی کیفری نگرش اصلاحی درمانی ناظر به پرونده شخصیت و پیاده‌کردن آن با چه چالش‌هایی رو به رو است؟ این مقاله در نتیجه مطالعه کتابخانه‌ای و در برخی موارد پیمایشی مبتنی بر مشاهده فرآیند قضایی، در پنج قسمت به ترتیب به مؤلفه‌های پرونده شخصیت بزه‌کار، شیوه تحقیق و نوع آن، مراحل مهم قضایی و چالش‌های اجرایی شدن آن می‌پردازد. نتیجه آنکه، نبود افراد متخصص در تشکیل و جمع‌آوری اطلاعات لازم در پرونده شخصیت از یکسو و همچنین اختصار بیش از حد فرآیند تشکیل آن از سوی دیگر، باعث شده است که تشکیل پرونده

۱. استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)

Email: Vatani_amir@yahoo.com

۲. استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۳. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی - فقه و حقوق جزا دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

شخصیت صبغه‌ای اداری و غیر تخصصی به خود بگیرد و عوامل مهمی چون عدم اختصاص بودجه‌های مرتبط، پیاده‌سازی اهداف اصلاحی و درمانی بزه‌کار را با چالش جدی مواجه سازند. به همین منظور در این مقاله با ترسیم نظام‌مند جزئیات و راه‌کارهای مرتبط، در راستای تقویت تحقق اهداف اصلاحی - درمانی تلاش شده است.

واژگان کلیدی

پرونده شخصیت، هدف اصلاحی - درمانی، فرآیند دادرسی کیفری

مقدمه

تشکیل پرونده شخصیت یکی از دستاوردهای جرم‌شناسی کاربردی، یعنی جرم‌شناسی بالینی است (۱) که هدف از آن تسریع فرآیند اصلاح و درمان و کمک به باز اجتماعی‌شدن بزه‌کار است (۲). پرونده شخصیت به پرونده‌ای اطلاق می‌شود که در کنار پرونده کیفری تشکیل می‌شود و مشتمل بر اطلاعاتی از وضعیت عمومی و خاص مجرم، مانند شرایط روانی، خانوادگی، تحصیلی و اجتماعی است و در آن، جنبه‌های انسانی و اجتماعی جرم با مطالعه گذشته خانوادگی، تحصیلی، حرفه‌ای، روانی و فیزیولوژیکی مباشر آن و نیز انگیزه ارتکاب جرم و به طور کلی حالت عمومی بزه‌کار بررسی می‌شود (۳). در صورتی که یک نفر مرتکب جرم شد، با توجه به پرونده شخصیت او می‌توان به علل ارتکاب جرم پی برد و از تکرار جرم توسط او در آینده جلوگیری کرد (۴). الزام به تشکیل پرونده شخصیت در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ را می‌توان یکی از اقدامات مثبت قانونگذار دانست. به موجب ماده ۲۰۳ از این قانون تأثیرپذیری از آموزه‌های جرم‌شناختی روشن است: «در جرائمی که مجازات قانونی آن‌ها سلب حیات، قطع عضو، حبس ابد و یا تعزیر درجه چهار و بالاتر است و همچنین در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی که میزان دیه آن‌ها ثلث دیه کامل مجنی‌علیه یا بیش از آن است، بازپرس مکلف است در حین انجام تحقیقات، دستور تشکیل پرونده شخصیت متهم را به واحد مددکاری اجتماعی صادر نماید. این پرونده که به صورت مجزا از پرونده عمل مجرمانه تشکیل می‌گردد، حاوی مطالب زیر است: ... ۱- گزارش مددکار اجتماعی در خصوص وضع مادی، خانوادگی و اجتماعی متهم؛ ۲- گزارش پزشکی و روان‌پزشکی، زیرا کارکرد درمانی - اصلاحی مورد نظر در بسیاری از کیفرهای ارفاق‌آمیز از نظر قانونگذار وابسته به شناخت شخصیت بزه‌کار هستند و این رویکرد در بسیاری از نهادهای اصلاح‌مدار مقرر در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بر مبنای شخصیت پیش‌بینی شده‌اند، لذا در مرحله تعیین مجازات نیز در تمام موارد نهادهای مرتبط با مجازات ناظر به جرائم تعزیری با تصریح ماده ۱۸ از قانون اخیرالذکر، شخصیت بزه‌کار نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. شخصیت بزه‌کار در فرآیند دادرسی فراتر از مرحله تحقیقات مقدماتی، در دادرسی و اجرای احکام و به منظور همسان‌ساختن پاسخ کیفری با نیازهای روانی، جسمانی و اجتماعی بزه‌کار بررسی می‌شود و شناسایی عوامل مؤثر در ارتکاب جرم آن هم به منظور کاهش تکرار جرم و تحقق هدف نهایی اصلاح و درمان بزه‌کار محور اصلی دادرسی کیفری

است. با وجود این رویکرد قانونی، تحقیقاتی که تاکنون صورت گرفته است، صرفاً تحلیل حقوقی را مد نظر قرار داده‌اند و به طور دقیق جزئیات دوعبدهی پزشکی - حقوقی مرتبط با فرآیند تشکیل پرونده شخصیت - که می‌توانند در اصلاح بزه‌کار مؤثر واقع شوند - را تبیین و تشریح نکرده‌اند و به همین دلیل این فرآیند اجرایی شدن پرونده مذکور مسکوت مانده است. همچنین شایسته توجه است که در برنامه پنج ساله ششم توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵ در بند «د» از ماده ۱۱۳ در جدول شاخص‌های توسعه حقوقی - قضایی به پرونده شخصیت و اهمیت اجرای آن پرداخته است. (قوه قضاییه مکلف است نسبت به ارتقای شاخص‌های توسعه حقوقی و قضایی در طول اجرای قانون برنامه حداقل به شرح جدول ۱۶ اقدام کند. دولت نیز مکلف است اعتبارات مورد نیاز را بر اساس سیاست‌های کلی قضایی مبنی بر تأمین بودجه متناسب با مأموریت‌ها و وظایف قوه قضاییه، از جمله موارد مندرج در جدول ۱۷ در بودجه‌های سنواتی پیش‌بینی و تأمین نماید.) به موجب قسمت‌های ۲۹ و ۳۰ از این جدول شاخص، نسبت تشکیل پرونده‌های شخصیت به موجب ماده ۲۰۳ از قانون آیین دادرسی کیفری به کل مشمولین و نسبت تشکیل پرونده‌های شخصیت به موجب ماده ۲۸۶ از قانون آیین دادرسی کیفری به کل مشمولین (اطفال و نوجوانان) به نسبت هر سال ۲۰٪ پیش‌بینی شده است. لازم به اشاره است که وضعیت موجود در این قانون ۰٪ تعیین شده است که خود نوعی اذعان به عدم تشکیل پرونده شخصیت تا سال ۱۳۹۵ دارد. در این مقاله هدف پاسخ به این سؤال کلی است که تشکیل پرونده شخصیت باید با چه اصولی در دادرسی کیفری صورت گیرد که بتواند در اصلاح و درمان بزه‌کار مؤثرتر ظاهر گردد. بر این اساس، به ترتیب با شرح پیش‌فرض‌های مرتبط و با مد نظر قراردادن فرآیند دادرسی کیفری، این مؤلفه‌ها و جزئیات مورد اشاره قرار می‌گیرند.

مؤلفه‌های مهم اصلاحی - درمانی در پرونده شخصیت بزه‌کار

با توجه به اهمیت نقش بزه‌کار در فرآیند کیفری به منظور پی‌بردن به زوایای شخصیت او تشکیل پرونده شخصیت در کنار پرونده کیفری از ضروریات دادرسی عادلانه محسوب می‌شود، لذا جنبه‌های مهم شخصیتی در شناخت بزه‌کار باید مد نظر قرار گیرند (۵). در این راستا، عوامل مهمی چون سن، جنس، بررسی سابقه شخصی و کیفری مجرم و موقعیت اجتماعی و شغل و... از مؤلفه‌های لازم برای تشکیل پرونده شناسایی شخصیت به حساب می‌آیند. به عنوان

راهی جهت استعلام شخصیت بزه‌کار از حیث سابقه وی می‌توان به تبصره ۱ ماده ۲۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ اشاره کرد که به موجب آن «در غیر موارد فوق، مراتب محکومیت در پیشینه کیفری محکوم درج می‌شود، لکن در گواهی‌های صادره از مراجع ذی‌ربط منعکس نمی‌گردد، مگر به درخواست مراجع قضایی برای تعیین یا بازنگری در مجازات.» بدیهی است که تعیین مجازات و به ویژه بازنگری آن از مواردی است که باعث تحقق هدف اصلاح و درمان بزه‌کار می‌گردد و توجه به سابقه شخص از لوازم مهم آن است. مثال‌های مختلفی را می‌توان در نهادهای ارفاق‌آمیز کیفر مقرر در ق.م.ا ذکر نمود که در آن‌ها سابقه شخص اهمیت بسیاری دارد و این اطلاعات شخصیتی خود عاملی برای بهره‌مندی یا ممنوعیت از آن نهاد خاص می‌گردد. به عنوان مثال موارد مقرر در مواد ۶۵ و ۶۶ قانون مجازات اسلامی به عنوان سوابق مرتبط با عدم استفاده از جایگزین حبس، سوابق مؤثر در تکرار جرم به شرح ماده ۱۳۸ این قانون و... از جمله این موارد است.

مؤلفه سن می‌تواند بسیاری از جنبه‌های شخصیتی مرتکب جرم را شناسایی نماید، زیرا اطفال و نوجوانان بزه‌کار با بزرگسالان بزه‌کار تفاوت‌هایی دارند، از قبیل تفاوت در رشد عقلی و ذهنی نوجوانان، تفاوت در نوع جرائم ارتکاب‌یافته از سوی بزه‌کاران نوجوان یا جرائم بزرگسالان، علل انگیزه‌های متفاوت در وقوع جرم (۵)، لذا از آنجا که علت ارتکاب جرم در این اشخاص با بزه‌کاران بزرگسال متفاوت است و معلول سادگی و بی‌تجربگی آن‌ها است، لذا توجه به همین مؤلفه می‌تواند جهت‌دهی صحیح و شایسته‌ای را به فرآیند دادرسی کیفری به ویژه تعیین مجازات و اجرای آن بدهد. همچنین با توجه به این‌که شخصیت بزه‌کارانه در این گروه شکل نگرفته است، ساده‌تر و سریع‌تر از بزه‌کاران بزرگسال می‌توانند تحت اصلاح و بازپروری قرار گیرند (۶). قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ با توجه به اهمیت مقوله سن و لزوم توجه ویژه به شخصیت اطفال و نوجوانان بوده است که در ماده ۲۸۶ مقرر داشته که «علاوه بر موارد مذکور در ماده ۲۰۳ این قانون، در جرائم تعزیری درجه پنج و شش نیز، تشکیل پرونده شخصیت در مورد اطفال و نوجوانان توسط دادسرا یا دادگاه اطفال و نوجوانان الزامی است.» به دلیل همین شخصیت تأثیرپذیر بزه‌کار طفل و نوجوان از محیط‌ها پیرامون و این‌که نوع مجازات آینده این شخص کاملاً تحت تأثیر قرار می‌دهد، مقتضی است که مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی‌ای بر وی اعمال گردد که با شخصیت وی بیشترین همخوانی را داشته باشد. این‌که

پرونده شخصیت باید حاوی اطلاعاتی کامل از این دوره‌ها باشد و این اطلاعات کمک ویژه‌ای به قاضی پرونده در تعیین پاسخ متناسب با شخصیت و نه صرفاً رفتار ارتكابی و در نهایت تحقق هدف اصلاح و درمان بزه‌کار و پیشگیری از تکرار جرم می‌نماید، زیرا این‌که آن شخص کودک و نوجوان قبل از جرم چگونه زندگی خود را می‌گذرانده است، می‌تواند جهتگیری نوع پاسخ متناسب را تعیین نماید. نکته بسیار مهم در بُعد توجه عملی به مقوله سن این است که سن ابزار بسیار مهمی برای دسته‌بندی‌های اظهار نظر کارشناسی خواهد بود. بدین معنا که کارشناس قضایی متولی جمع‌آوری نکات پرونده شخصیت مشخص سازد که در دایره سنی یک تا سه سالگی، سه تا شش سالگی و به همین ترتیب، زندگی شخصی بزه‌کار با چه وضعیتی گذرانده شده است.

مؤلفه دیگر، یعنی جنسیت، بر روی نوع جرم ارتكابی، چگونگی ارتكاب جرم و میزان جرائم و مجازات‌ها تأثیر می‌گذارد (۷)، اگرچه برخی از صفات در زنان و مردان مشترک است، ولی بعضی از صفات اختصاص به یکی از این دو جنسیت دارند و یا در آن جنس پررنگ‌تر است و به دلیل همین امر انواع جرائم غالباً از طرف یکی از دو جنس صورت می‌گیرد (۸). در این مؤلفه بدیهی است که صرف ذکر این‌که بزه‌کار چه جنسیتی دارد، ملاک نیست، بلکه باید خصوصیات که حول آن جنسیت در وجود آن شخص قابل توجه و مهم است با مصاحبه‌هایی شناسایی و به طور خلاصه برای مقام قضایی مشخص شوند، مثلاً این‌که مرتکب زن است، حس وابستگی بسیار اندکی به خانواده خود دارد یا مرتکب مرد است و در عین حال روحیه بسیار آرام دارد.

مؤلفه‌های مهم دیگری که باید در پرونده شخصیت ذکر شوند، وضعیت روانی و وضعیت اجتماعی بزه‌کار است. انسان‌ها بسته به وضعیت و سطح خانواده، نوع شغل و وضعیت فرهنگی هر کدام دارای جایگاه اجتماعی خاصی هستند. قطعاً هر فرد ممکن است به بدی یا خوبی شهرت داشته باشد و از این حیث نحوه برخورد دستگاه عدالت کیفری با هر فرد بسته به موقعیت اجتماعی او که یکی از مؤلفه‌های تشکیل پرونده شخصیت است، باید متفاوت باشد. بند «الف» از ماده ۲۰۳ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ نیز به این شکل «گزارش مددکار اجتماعی در خصوص وضع مادی، خانوادگی و اجتماعی متهم»، بر اهمیت درج وضعیت اجتماعی بزه‌کار در پرونده شخصیت بزه‌کار تأکید نموده است. همچنین با توجه به این‌که بسیاری از جرائم ریشه در مشکلات روانی اشخاص دارند، مقتضی است که این موضوع در

پرونده شخصیت بزه‌کار منعکس گردد، این امر آن چنان اهمیت دارد که در قسمت اخیر بند «چ» ماده ۲۷۹ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، در عرض پرونده شخصیت پیش‌بینی شده است، به نحوی که به نظر می‌رسد صرف ارائه نتیجه بررسی وضعیت روانی شخص بزه‌کار برای کامل بودن کیفرخواست کفایت می‌کند. این سؤال مطرح است که آیا اشاره به وضعیت روانی در ضمن پرونده شخصیت لازم است یا خیر؟ به نظر می‌رسد که بند «ب» از ماده ۲۰۳ از قانون اخیرالذکر مبنی بر ضمیمه‌بودن گزارش پزشکی و روان‌پزشکی نشانگر این بعد مهم در پرونده شخصیت است.

شیوه مناسب در شخصیت‌شناسی بزه‌کار به منظور اهداف درمانی اصلاحی

به رغم پیش‌بینی پرونده شخصیت در قانون، اما ابهام موجود در شیوه‌شناسایی شخصیت بزه‌کار عاملی مهم است که می‌تواند بر میزان کارایی این پرونده بیفزاید. به همین دلیل این که مددکار اجتماعی با چه روشی باید به شناسایی وضعیت اجتماعی بزه‌کار اقدام نماید و یا مقام ذی‌صلاح چگونه باید بررسی‌های روان‌پزشکی را جمع‌آوری و گزارش نماید خود نیازمند بحث و بررسی است.

۱- مصاحبه و مشاهده بزه‌کار

جرم‌شناسی بالینی برای تحقق این هدف روش‌های مصاحبه، مشاهده و مطالعه بزه‌کار را پیشنهاد می‌دهد (۱). گردآوری اطلاعات دقیق، مصاحبه کامل، مشاهده و معاینه علمی بزه‌کار به تلاش و همت گروهی از متخصصان علوم مختلف مانند روان‌شناسی، پزشکی، روان‌پزشکی، جامعه‌شناسی، مددکاری و... بستگی دارد (۹). این گروه تخصصی آزمایش‌های جسمی و روانی انجام می‌دهند و درباره محیط زندگی فرد تحقیق و پژوهش می‌کنند.

مصاحبه، از جمله بهترین روش‌های کسب اطلاعات کافی و علائم لازم برای شناخت مصاحبه‌شونده است. با این روش می‌توان اطلاعات و علائمی را از بزه‌کار به دست آورد که با روش‌های دیگری مثل کاربرد آزمون‌ها میسر نیست. این روش اگر توسط افراد ماهر و مجرب به کار نرود، مشکلاتی را در شناخت به وجود می‌آورد و این مهم‌ترین عیب و ایراد این روش است، زیرا اگر مصاحبه‌گر دارای تجربیات کافی نباشد، احتمال دارد که اولاً حالت و جهت غیر طبیعی به مصاحبه‌بدهنده؛ ثانیاً اطلاعات به دست‌آمده را بر مبنای تمایلات و عقاید و احساسات خود

تفسیر و بیان نماید. این عیب با سعی و دقت آگاهانه و کار کافی او به تدریج از بین می‌رود (۱۰). به همین دلیل، باید با تعیین ضابطه‌های مصاحبه از بزه‌کار برای مصاحبه‌کنندگان، از معایب احتمالی این روش مفید اجتناب شود. این ضابطه‌ها می‌تواند در مصاحبه گروهی و تعیین تیم‌های ترکیبی از متخصصان را دقیق‌تر پیشنهاد داد، حتی این بحث قابلیت طرح دارد که آیا باید یک نماینده قضایی و یا کارشناس حقوقی وابسته به نظام قضایی در این مصاحبه حضور داشته باشد یا خیر؟

در روش مهم دیگر، یعنی مشاهده بزه‌کاران، بزه‌کار برای مدتی به منظور شناخت حالات و روحیاتش تحت نظر قرار می‌گیرد و متخصصین مربوطه اعمال و رفتار آن‌ها را مطالعه می‌کنند. این روش از جرم‌شناسی تخصصی مانند جرم‌شناسی پزشکی، روان‌شناختی، اجتماعی اقتباس شده است. متخصصان بعد از این‌که به صورت انفرادی شخصیت متهم یا بزه‌کار را مورد بررسی قرار دادند، نتایج مطالعات خود را با یکدیگر مقابله و مقایسه می‌کنند، این کار گروهی باعث می‌شود که از میزان دخالت برداشت‌های شخصی و ذهنی کاسته شود (۱۱). مجموعه تحقیقات و بررسی‌ها و آزمایش‌هایی که برای شناسایی شخصیت و در ضمن مصاحبه و مشاهده بزه‌کاران به کار می‌رود، اطلاعات قابل توجهی را در تعیین مجازات متناسب با بزه‌کار و تقویت هدف درمانی - اصلاحی بزه‌کار به دست می‌دهد. در دادرسی کیفری مرتبط با پرونده شخصیت اهمیت این روش نیازمند تفصیل مقررات است تا نه تنها ضابطه آن مشخص گردد، بلکه علاوه بر آن نتایج مطمئنی را در اختیار قاضی قرار دهد و قاضی نیازمند نباشد که مجدداً برای شناخت بزه‌کار زمان صرف کند. به عنوان مثال در قالب یک آیین‌نامه، زمان تحت نظر قرار گرفتن، مکان تحت نظر قرار گرفتن و تیم‌های تخصصی ذی‌صلاح تعیین گردند و حتی می‌توان این زمان تحت نظر را قسمتی از مجازات آینده‌ای دانست که از سوی قضای تعیین می‌گردد.

۲- تحقیقات اجتماعی

تحقیق و پژوهش اجتماعی از مهم‌ترین شیوه‌ها در جهت شناسایی شخصیت بزه‌کار است. این نوع از تحقیق به شکل مصاحبه با فرد آزمون‌شونده و کسب اطلاعات فراحقوقی از افراد مختلف از جمله والدین، سرپرست، مربیان در محیط آموزشی، استادکار در محیط کار آموزشی و یا کار، فرمانده در محیط نظامی، همکاران در محیط شغلی و دوستان در محیط تفریحی به عمل می‌آید (۱۲). مددکار اجتماعی که بنا بر ماده ۴۸۷ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ «از

بین فارغ‌التحصیلان رشته‌های مددکاری اجتماعی، علوم تربیتی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، جرم‌شناسی و حقوق استخدام می‌شوند» نقش تعیین‌کننده‌ای در این تحقیق ایفا می‌کنند. به شرح ماده ۲۰۳ از این قانون، مددکار اجتماعی که تنظیم پرونده شخصیت و نخستین سند آن، یعنی گزارش اجتماعی را به عهده دارد، باید از این نوع روش آگاهی کامل داشته باشد.

مددکار آن چنان باید در جمع‌آوری گزارش اجتماعی کارآموده باشد که بتواند اعتماد تحقیق‌شونده را در جهت ارائه اطلاعات واقعی جلب نماید. اطمینان به حقایق که فرد آزمون شونده با شرح حال خود بیان می‌کند همواره قابل تصور نیست و گاهی نکات مهمی که از لحاظ جرم‌شناسی بالینی حائز اهمیت می‌باشد، به ذهن خطور نکرده و توجه تحقیق‌کننده را از مطلب اصلی دور می‌سازد. بنابراین مقام تحقیق باید از والدین، همسایگان متهم، دوستان ایام تحصیل او و... تحقیق به عمل آورد و معین نماید که ایام فراغت خود را با چه شخص یا اشخاصی و چگونه می‌گذرانده است. نتایج این تحقیقات در سرنوشت بزه‌کاران و متهمین نقش کلیدی خواهد داشت، زیرا اطلاعات به دست‌آمده گویای خصوصیات و ویژگی‌های اخلاقی و همچنین وضع خانوادگی و فرهنگی و اقتصادی او خواهد بود (۱۳)، لذا هرگاه مددکار اجتماعی نتواند اعتماد مددجو را جلب کند تا به روحیه و خواسته‌های باطنی او پی ببرد، در کسب اطلاعات از وضع خانوادگی و زندگی اجتماعی متهم یا محکوم و هم چنین هدایت و راهنمایی او موفق نخواهد بود.

موضوع بسیار مهم در در این روش آن است که مددکار اجتماعی در یافتن علت سوق‌یافتن شخص به ارتکاب جرم تلاش کند، بدیهی است که نوع علت‌شناسی مورد نظر علل اجتماعی خواهد بود، زیرا تحقیقات و پژوهش‌های اجتماعی، سعی در شناخت ویژگی محیط جرم‌زا و مقایسه آن با محیط سالم، بررسی بزه‌کاری در محیط‌های مختلف به منظور شناخت شرایط و عواملی که فرد را به سوی بزه‌کاری سوق داده است، دارد، لذا مددکار اجتماعی برای تهیه گزارش اجتماعی بزه‌کار باید سراغ این عوامل برود. او به تحقیق پیرامون خانواده، همسالان، وضعیت سواد، اقتصاد، شغل و... در فرد بزه‌کار می‌پردازد تا با بررسی آن‌ها علت بروز جرم را در وی کشف نماید. این تحقیق از سوی مددکار تا بدان جا اهمیت دارد که می‌توان مددکار را به طور غیر مستقیم از اشخاص مؤثر در فرآیند اصلاح و درمان بزه‌کار تلقی نمود، زیرا نتایج تحقیقات اجتماعی وی می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر تصمیم قاضی بر جای بگذارد. به موازات

این اهمیت و تأثیر قابل توجه، ممکن است که عدم التزام به روش صحیح تحقیق اجتماعی کیفی عامل انحراف قاضی از ویژگی‌های شخصیتی بزه‌کار باشد، لذا علاوه بر آموزش، مقارنه سازی و بررسی مقایسه‌ای با دیگر ابزارها می‌تواند صحت و یا اشتباه بودن این تحقیق را مشخص سازد. به علاوه این که مستندسازی این تحقیقات از جانب‌داری در تحقیق جلوگیری می‌نماید.

نوع تحقیقات مقتضی در تشکیل پرونده شخصیت بزه‌کار

نوع جهت‌گیری حاکم بر تحقیقاتی که باعث شناخت شخصیت بزه‌کار می‌شوند نیز می‌توانند رویکرد اتخاذی کنشگران دخیل در تشکیل پرونده شخصیت را تحت تأثیر قرار دهد. این تحقیقات به ویژه نسبت به بزه‌کارانی که از میزانی از اختلالات روانی رنج می‌برند، بسیار کارآیی دارد و می‌تواند بازشناسی دقیقی از آنان ارائه نماید. در خصوص این اشخاص، درمان از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و مقدم بر تعیین نوع مجازات بازشناسی حالت خطرناک آنان می‌تواند در تجویز محل نگهداری و مدت آن نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کند، زیرا بنا به اعتقادی سلب آزادی پیشگیری محور افراد دارای اختلال روانی، برای تأمین امنیت عمومی و پیشگیری از تکرار جرم احتمالی مجرمان خطرناک اعمال می‌شود (۱۴)، لذا نوع تحقیقات مقتضی در تشکیل پرونده شخصیت حکایت از نوعی هم‌نشینی میان زیست‌شناسی جنایی و روان‌شناسی جنایی است و محقق در این زمینه‌ها باید از قواعد این علوم اطلاع جامعی داشته باشد.

۱- تحقیقات پزشکی و روان‌پزشکی از بزه‌کار

در این نوع تحقیق وضعیت سلامتی بزه‌کار سنجیده می‌شود و اگر ارتکاب جرم در نتیجه اختلالات روانی، انحرافات جسمی و اخلاقی باشد، علت تشخیص داده‌شده به گزارش مقام قضایی می‌رسد تا با تعیین پاسخ کیفری مناسب درمان و یا اصلاح شخص بزه‌کار محقق گردد (۱۵). در این خصوص باید از طریق تن‌پیمایی، یعنی اندازه‌گیری قسمت‌های مختلف بدن به نسبت متقابل رشد جسمانی و قوای دماغی پی برد و ناهماهنگی را معلوم ساخت. آزمایش‌های مربوط به قلب، فشار شریانی، شمارش گلبول‌ها، تعیین گروه خون، قدرت بینایی، تشخیص رنگ‌ها و میزان شنوایی را انجام داده و نتایج حاصله را در پرونده منعکس نمود و در قسمت دیگری، در مورد انواع بیماری‌های آمیزشی، وراثتی، اعتیاد والدین به الکل و مواد مخدر، طرز

کار غدد داخلی و رشد تمایلات جنسی معاینه و آزمایش انجام داده و نتایج مرتبط را در پرونده درج نمود. به منظور دقیق تر شدن تحقیقات باید نگرش افتراقی را در نوع تحقیقات تقویت نمود و بسته به نوع بزه کار، شیوه‌های خاص، تیم‌های تخصصی و اشخاص ذی‌صلاح و معتمدی را مسؤول گردآوری اطلاعات قرار داد. در رابطه با اطفال و نوجوانان، آزمایش شروع بلوغ و یا تکامل بلوغ که در رفتار و کردار آنان تأثیر دارد، بسیار حائز اهمیت می‌باشند. نتایج آزمایش‌ها با تعیین نوع بیماری و یا ناراحتی جسمی و یا روانی آزمون‌شونده در ورقه مخصوص ثبت و ضمیمه پرونده شخصیت می‌گردد (۱۲). بسته به نوع تشخیص اولیه نوع بیماری‌ها و اختلالات روانی، حالات عصبی و ضایعات مغزی، روان‌پزشک باید فرد آزمون‌شونده را به آزمایش‌های روان‌پزشکی خاص مورد نیاز پیشنهاد نماید. آزمایشات روان‌پزشکی از آزمایشات نورولوژیکی قابل تفکیک نیست، زیرا در روان‌پزشکی نیز از وضع جسمانی و روانی، نیروی عمومی، میزان حساسیت، تحریک‌پذیری، مقاومت عضلانی و عاطفی آزمایش به عمل می‌آید. همچنین می‌توان ثبت امواج الکتریکی سلول‌های عصبی مغز بر روی نوار کاغذ را مد نظر قرار داد. اهمیت این نوع از عصب‌شناسی، به تعبیر ما عصب‌شناسی جنایی، تا بدان جاست که جرم‌شناسی عصب نیز مطرح و طرفدارانی دارد (۲۲). بدون شک ارزش آزمایش‌های پزشکی تابع صلاحیت علمی و شخصی پزشک و میزان دقت، امکانات و وسایل و شرایط موجود برای آزمایش است. ارتباط شناسی میان ژنتیک و تمایل به ارتکاب جرائم می‌تواند بعد بسیار مهم دیگری برای تکمیل تحقیقات شخصیتی بزه‌کار باشد (۲۳). به کارگیری هر یک از روش‌های فوق‌الذکر نیز می‌تواند بر میزان دقت این تحقیقات بیفزاید. در تعیین مجازات‌های ناظر به اشخاص مجنون و همچنین برخی از دستورات ذیل مجازات‌های تکمیلی می‌توان توسل به این آزمایش‌ها را حائز اهمیت یافت.

۲- تحقیق روان‌شناختی از بزه‌کار

به تدریج اهمیت روان‌شناسی و تبلور آن در قالب روان‌شناسی جنایی باعث شد که در صدور احکام کیفری علاوه بر نفس جرم حالات و نفسانیت بزه‌کار نظرات گروهی از روان‌شناسان جنایی و روان‌پزشکان نیز مورد توجه قضات قرار گیرد. به نظر روان‌شناسان، عدم تعادل روانی باعث اختلال شخصیتی افراد شده و آن‌ها را به سوی ارتکاب جرم هدایت می‌کند. افراد مبتلا به اختلالات فکری و یا پریشانی‌های خلقی و یا عوارض روانی بسیار شدید، قدرت سازگاری و

تطبیق خود با محیط و اجتماع را نداشته و راحت‌تر از افراد معمولی تحت تأثیر عوارض و شرایط واقع و مرتکب جرم می‌گردند، لذا بررسی اختلالات روانی در مقوله بزه‌کاری و جهت دادن به اصلاح و درمان بزه‌کار بسیار مهم است. با تشکیل پرونده شخصیت تمام علل و انگیزه‌هایی که در ارتکاب جرم مؤثر بوده و همچنین مؤلفه‌های نظیر سن، جنس، بررسی سابقه شخصی و کیفری مجرم، موقعیت اجتماعی و شغل و وضعیت روانی و جسمی و... توسط متخصصین امر، چون روان‌پزشکان، مددکاران اجتماعی و جامعه‌شناسان مورد تحقیق و پژوهش علمی قرار می‌گیرد تا اصلاح و تربیت و برگشت بزه‌کاران به جامعه ممکن باشد و از تکرار جرم توسط آن‌ها پیشگیری به عمل آورند. یکی از رویکردهای اصلاحی در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، توجه به اصول روان‌شناسی و تربیتی در محاکمه و مجازات و اصلاح بزه‌کارانی چون اطفال و نوجوانان است. با توجه به شرایط خاص اطفال و نوجوانان ضرورت اصلاح رفتارهای مجرمانه آن‌ها، قانونگذار بر حضور مشاوران در دادگاه تأکید داشته است (۳، ۱۵).

مراحل مهم قضایی تأثیر پرونده شخصیت بر درمان - اصلاح بزه‌کار

علاوه بر ماده ۲۸۳ از قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، به موجب ماده ۲۷۹ از این قانون نیز که آمده است: «در کیفرخواست موارد زیر قید می‌شود: ... خلاصه پرونده شخصیت یا وضعیت روانی متهم»، اگرچه پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی تشکیل می‌گردد، اما برای تعیین مجازات توسط قاضی ذیصلاح پرونده شخصیت نیز باید ضمیمه باشد. به علاوه این‌که، بعد اصلاحی - درمانی در مرحله‌های تعیین مجازات (دادرسی) و اجرای حکم کیفری پررنگ هستند و در اینجا صرفاً بر این مراحل تأکید می‌گردد. لازم به اشاره است که در مرحله تعقیب بزه‌کار و یا در عنوانی دیگر مرحله پیش دادرسی، کثرت نهادهای اصلاح‌مدار از قبیل جایگزین‌های تعقیب، بر میزان اهمیت این پرونده در این مرحله افزوده است (۱۷)، اما به دلیل این‌که در رویه قضایی اصل سرعت در تحقیق و تعقیب حاکمیت دارد، لذا تأکید چندانی بر تشکیل پرونده شخصیت نمی‌شود و شناخت شخصیت صرفاً با ادراک شخصی مقام قضایی صورت می‌گیرد.

۱- نگرش درمانی - اصلاحی در تعیین مجازات

از آنجا که عمل بزه‌کارانه انسانی متأثر از عواملی چند است، این امکان وجود دارد که نزد عده‌ای از بزه‌کاران اوضاع و احوال و کیفیاتی یافت شود که قاضی دادگاه با توجه به آن‌ها موجبی برای تخفیف، تشدید مجازات و معافیت از کیفر بیابد و مجازات در راستای تحقق اهداف درمانی اصلاحی متناسب با شخصیت فرد تعیین گردد (۱۹-۱۸). قاعدتاً تفاوت شخصیت بزه‌کاران باعث تفاوت مجازات‌های قابل اعمال می‌شود، لذا گاهی اوقات ایجاب می‌نماید که همه افراد به یک چشم دیده نشوند، بلکه در مورد کسانی که مستحق تخفیف هستند، تخفیف رعایت شود یا این‌که مستحق تشدید مجازات هستند، مجازات آن‌ها تشدید شود و در مورد کسانی که بدون کیفر هم موجب اصلاح و بازپروری آن‌ها می‌شود، قاضی حکم به معافیت از کیفر دهد. بنابراین نوع و میزان شدت کیفرها با توجه به جرم ارتكابی، شخصیت و پیشینه کیفری بزه‌کار، دفعات ارتكاب، وضعیت بزه‌دیده و آثار ناشی از آن و سایر اوضاع و احوال و جهات مخففه از سوی قاضی رسیدگی‌کننده تعیین می‌گردد. با توجه به پذیرش اصل فردی کردن مجازات‌ها در قوانین کیفری از جمله ماده ۱۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، برای تعیین کیفر متناسب با شخصیت و حالت خطرناک مجرم، بایستی تمام عوامل و انگیزه‌هایی که در ارتكاب جرم مؤثر بوده و همچنین استعداد و تمایلات و هوش بزه‌کار مورد تحقیق و آزمایش قرار گیرد تا اصلاح و تربیت و درمان او به شکلی متناسب امکان‌پذیر گردد. اتخاذ تدابیر کیفری مناسب با شخصیت واقعی مجرم که لازمه آن شناخت شخصیت مرتکب از طرف قاضی کیفری می‌باشد و این شناخت حاصل نمی‌شود، مگر با تشکیل پرونده شخصیت که قاضی کیفری آن را همراه با پرونده کیفری تشکیل می‌دهد. قاضی با تشخیص مناسب بودن مجازات‌های اجتماع محور به بزه‌کار در جهت بازپروری اجتماعی‌اش به وی کمک خواهد کرد و همچنین از تکرار جرم هم جلوگیری می‌شود.

به عنوان مثال در رابطه با تعیین مجازات ناظر به اشخاص کودک و نوجوان، به موجب ماده ۶ سند بین‌المللی «حداقل قواعد استاندارد سازمان ملل برای دادرسی ویژه اطفال»، قضات دادگاه اطفال باید به منظور اتخاذ روش‌های مناسب منطبق با شخصیت اطفال و نوجوانان تحت پیگرد قضایی، صلاحیت و شایستگی لازم را داشته باشند. به موجب ماده ۴۰۹ قانون جدید آیین دادرسی کیفری: «قضات دادرسی اطفال و نوجوانان را رییس قوه قضاییه از بین

قضاتی که حداقل پنج سال سابقه خدمت قضایی دارند و شایستگی آنان را برای این امر با رعایت سن و جهات دیگر از قبیل تأهل، گذراندن دوره آموزشی و ترجیحاً داشتن فرزند محرز بداند، انتخاب می‌کند.» این اقدام قانونگذار یکی از مصادیق اصل تفرید کیفری با توجه به سن و شخصیت بزه‌کار است، حال این‌که تشکیل پرونده شخصیت در مورد این گروه سنی بین ۱۵ تا ۱۸ سال در جرائم تعزیری ۵ و ۶ در دادسرای ویژه نوجوانان توسط پازپرس انجام می‌شود که تحقیقات انجام‌شده در راستای اصل تعیین کیفر متناسب با شخصیت متهم یا مجرم انجام می‌گیرد.

۲- نگرش درمانی - اصلاحی در مرحله اجرای مجازات

از جمله مراحل مهمی که می‌توان اصلاح و درمان بزه‌کاران را در آن انتظار داشت، مرحله اجرای مجازات است. این مرحله از دادرسی کیفری، اهمیت بالایی دارد، زیرا تحول رفتار بزه‌کار در این مرحله بسیار گسترده است (۲۰) و خاصیت ارعابی کیفر بر برخی بزه‌کاران اثرات قابل ملاحظه‌ای برجای می‌گذارد. از همین رو بررسی مستمر رفتار محکومان، عاملی مهم در جهت افزایش تناسب کیفر با شخصیت بزه‌کار است (۲۱). پیش‌بینی قسمتی به منظور شناخت شخصیت محکومان و طبقه‌بندی آنان با کمک کارشناسان متخصص در زندان‌ها و مراکز حرفه‌آموزی خود ساز و کار اجرایی پرونده شخصیت برای محکومان به زندان است که جزئیات آن در مواد ۶۳ تا ۶۹ «آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴» آمده است. در این قسمت محکومان تحت آزمایش‌های پزشکی، روان‌پزشکی، آزمون‌های روان‌شناسی و شناخت شخصیت و استقرار قرار می‌گیرند. زندانیان حسب سابقه، سن، جنسیت، نوع جرم، تابعیت، مدت مجازات، وضع جسمانی و روانی و چگونگی شخصیت و استعداد به یکی از قسمت‌های زندان یا مؤسسات تأمینی و تربیتی معرفی می‌گردند (ماده ۶۵ آیین‌نامه)، اما در هیچ کدام از مواد آیین‌نامه اشاره‌ای به روش‌های اجرای مجازات حبس و تضمین‌هایی برای عدم رعایت آن از سوی زندانی نشده است، زیرا در عمل مراکز و مؤسساتی به این نام وجود ندارد. در واقع کمبود مکان نگهداری زندانیان و تورم جمعیت کیفری زندان‌ها و وجودنداشتن کادر متخصص و مجرب در زندان‌ها برای بررسی و تشکیل پرونده شخصیت اجرای این قسمت از آیین‌نامه سازمان زندان‌ها را عملاً مواجه با اشکال ساخته است. تمام فایده تشکیل پرونده شخصیت محکومان به آن است که آن‌ها با توجه به میزان محکومیت و نوع جرم

ارتكابی برای اجرای روش‌های اصلاحی و تربیتی و یا درمانی که از اهداف اجرای مجازات‌هاست طبقه‌بندی شده و در مؤسسات مربوط متناسب با شخصیتشان نگهداری شوند. در واقع مؤسساتی در عمل که کار تخصصی درمان و اصلاح با کادر و پرسنل آموزش‌دیده مخصوص این کار را داشته باشند، وجود ندارد و هیچ عزم و اراده‌ای نیز در سطوح قانونگذاری و مدیریت کلان کشور برای ایجاد آن‌ها تاکنون وجود نداشته است و مقتضی است قانونگذاران کشور ما با توجه به روش‌های جدید اجرای مجازات حبس گامی در جهت ایجاد این‌گونه مؤسسات بردارند؛ مؤسساتی با کادر تخصصی پزشکی، روان‌پزشکی و روان‌شناسی شخصیت محکوم را به طور منظم بررسی و تحقق اهداف اصلاحی را به مقام قضایی نتیجه و گزارش دهند، البته در عمل به ویژه در کانون‌های اصلاح و تربیت، اختصاص برخی پرونده‌ها و جلسات بررسی شورایی از این پرونده‌ها، به لحاظ عملی رویکرد امیدوارانه‌ای را نسبت به کودکان و نوجوانان نشان می‌دهد. با این وجود رها بودن و فقدان ضابطه مشخص و واگذاری به صلاح‌دید متولیان این کانون‌ها چالش‌های جدی برای اجرای نظام‌مند تلقی می‌گردد. به علاوه این‌که هرچند در قانون مددکاران اجتماعی در ردیف کارکنان اجرای احکام کیفری پیش‌بینی شده‌اند، ولی قانونگذار صرفاً تصویری کلی از توجه به شخصیت محکوم به حبس مطرح کرده است، زیرا مسأله مهم آنست که تشکیل پرونده شخصیت برای محکومان به حبس را در هیچ کدام از مواد الزامی ندانسته و از همه مهم‌تر این‌که این تشکیل پرونده شخصیت محکومان به حبس در روند اجرای کیفر حبس و طبقه‌بندی آنان و قرارگرفتن در مؤسسات کیفری متناسب هیچ‌گونه تأثیری ندارد.

چالش‌های کارآیی اصلاحی - درمانی پرونده شخصیت

دسته مهم موانع اجرایی مؤثر در کاهش کارآیی اصلاحی درمانی بزه‌کار، همانا ناظر به مواردی است که بیشتر به نهادهای پیرافضایی مرتبط می‌باشد، بدین ترتیب که گاهی در مقام اجرا در تحقق اهداف مورد نظر در عمل پیش‌زمینه‌هایی لازم است و بدون وجود این موارد پرونده شخصیت نمی‌تواند به شکل جامع و نظام‌مند اجرایی گردد. به همین خاطر فقدان این‌گونه بسترها مانع خواهند بود که اهم آن‌ها به این شرح هستند:

۱- نبود همکاری قضایی و پزشکی میان آزمایشگاه‌ها و نظام قضایی

با توجه به تحولات روزافزون جوامع، محاکم قضایی نیز در برخورد با جرم با مسائل و موضوعات جدید و پیچیده‌ای مواجه می‌شوند که لازم است با کمک کارشناسان و بهره‌گیری از علوم روز و فناوری نوین، پاسخ‌های علمی و مستند و مستدل را برای آن مسائل نوظهور ارائه نمایند. امروزه با وجود پیچیدگی روحی و روانی و جسمانی افراد بزه‌کار و ابعاد متنوع جرم و جنایت، بدون بهره‌برداری از منابع علمی جدید و تکنولوژی نوین و نیروهای متبحر و متخصص و اعلام نظر کارشناسان متخصص کاری بس دشوار و البته غیر ممکن است. بنابراین اجرای مناسب طرح تشکیل پرونده شخصیت در کنار پرونده کیفری مستلزم اخذ نظریات کارشناسان علوم مختلف است. به طور کلی شناسایی ابعاد شخصیتی متهم یا بزه‌کار، مستلزم استخدام کارشناسان و متخصصین علوم مختلف در زمینه‌های پزشکی، روان‌پزشکی، روان‌شناسی و مددکار اجتماعی در خدمت قوه قضاییه می‌باشد. با وجود استخدام نیروهای متخصص برای شناسایی ابعاد گوناگون شخصیت متهمین و بزه‌کاران، نیازمند داشتن آزمایشگاه‌های مجهز به تکنولوژی پیشرفته می‌باشد، در حالی که اجرایی‌شدن این امر در کشور ما نیازمند تدوین موافقت‌نامه‌هایی در سطح کلان است تا با ایجاد این آزمایشگاه‌ها در هر شهرستان نسبت به سلامت در تشخیص شخصیت بزه‌کاران اقدام نماید.

تحقیقات مقدماتی که اساس و پایه یک پرونده کیفری است، توسط بازپرس صورت می‌گیرد. تشکیل پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی تأثیر به‌سزایی در پرونده کیفری دارد، زیرا اطلاع از حقایق مربوط به متهم موجب می‌شود، از همان ابتدا بازپرس در طرح سؤالات و بازجویی‌ها روش مناسب فردی را به کار گیرد و مقام قضایی را در اتخاذ قرار مناسب یاری دهد. مواد زیادی در قانون جدید آیین دادرسی کیفری وجود دارد که ضرورت توجه به شخصیت افراد را توجیه می‌کند، لذا قانونگذار در قانون جدید آیین دادرسی کیفری جهت جلوگیری از تراکم پرونده‌ها در مراجع قضایی و تورم کیفری اصل موقعیت داشتن تعقیب را مورد توجه قرار داده است و نهاد تعلیق تعقیب، بایگانی کردن پرونده کیفری و میانجی‌گری را نیز وارد نظام دادرسی کیفری کرده است. این اقدامات نوعی فردی کردن تعقیب کیفری است که دادستان متناسب با شخصیت متهم و جرم ارتكابی و دیگر شرایط و اوضاع و احوال دست به انتخاب می‌زند. همچنین در راستای تحقق نظام عدالت کیفری، شرایط بزه‌کار در میزان و نوع

کیفر و نحوه اجرای آن نقش‌آفرین بوده، دادرس صادرکننده و مجری حکم محکومیت با مشاهده شرایط خاص بزه‌کار، کیفر وابسته به ویژگی‌های بزه‌کار را اجرا کرده یا به تعویق می‌اندازند یا در شرایط ویژه بزه‌کار را از تحمل کیفر معاف کرده یا جایگزینی دیگری برای آن مجازات تعیین می‌کند یا این‌که در مرحله اجرای حکم می‌تواند مبادرت به اعطای آزادی مشروط، نیمه‌آزادی و عفو نماید. برای تعیین مجازات متناسب با شخصیت بزه‌کار تشکیل پرونده شخصیت ضروری است. در نتیجه در سیستم حقوقی برای تشکیل پرونده شخصیت چالش‌ها و موانعی وجود دارد که به طور کلی می‌توان به موانع قانونی، قضایی و اجرایی اشاره کرد تنها راه برطرف کردن این موانع همکاری و همیاری سه قوه را می‌طلبد (۲، ۹).

۲- هزینه‌های بالا و نبود تعرفه‌های درمانی اصلاحی مرتبط با بزه‌کاران

پیاده‌سازی هرکدام از روش‌های شناخت شخصیت که پیش از این مورد اشاره قرار گرفت، مستلزم هزینه‌های گزافی است و باعث می‌گردد که تشکیل پرونده شخصیت در فرآیند کیفری و پساکیفری و در راستای اجرای نهادهای تعویق، تعلیق، آزادی مشروط، زندان باز و نیمه‌باز، مجازات جایگزین حبس و مانند آن‌ها هزینه‌بر باشد. استفاده از متخصصین در علوم مختلف جهت بررسی ابعاد شخصیتی بزه‌کار بدون تخصیص امکانات مالی امکان‌پذیر نمی‌باشد، اما اقتصاد نا به سامان و عملکرد معیوب نظام مدیریتی و کسری بودجه قوه قضاییه در ایران، مانع از آن است که اعتبارات مالی کافی برای تشکیل پرونده شخصیت اختصاص داده شود. در نتیجه رویکرد علمی در مبارزه با جرائم و بازپروری و اصلاح بزه‌کاران تضعیف می‌شود. یکی از مؤلفه‌هایی که باعث افزایش این هزینه‌های می‌شود تعداد بالای بزه‌کاران است، با این عنوان که اگر بنا باشد روش‌های زمان‌بر فوق‌الذکر پیاده گردد، در این صورت می‌توان پیش‌بینی نمود که هزینه‌های سرسام‌آوری را برای هر بزه‌کار و یا حتی محکوم به طور خاص بپردازد؛ امری که در حال حاضر و با توجه به شرایط مالی نظام قضایی با موانع بسیاری مواجه می‌باشد (۲).

همه ساله نسبت به بودجه پیشنهادی برای قوه قضاییه، بین سه قوا، قوه مجریه و مقننه و قضاییه اختلاف نظر وجود دارد و قوه قضاییه مواجه با کسری بودجه می‌باشد. با این وجود چگونه می‌توان از قوه قضاییه این انتظار را داشت که در برنامه اصلاح و درمان بزه‌کاران موفق باشد و بزه‌کاران را به عنوان نمونه انسان‌های سالم و قانون‌مدار وارد اجتماع کند. این امر مهم نیازمند تشکیل پرونده شناسایی شخصت برای تک‌تک متهمین و مجرمان با جلب نظر

کارشناسان و متخصصین می‌باشد. همچنین برای کاهش پرونده‌های ارجاعی در دادگاه‌ها و دادرها باید نیروی انسانی متخصص جذب کند تا این بار سنگین همان افزایش تعداد پرونده‌ها در دستگاه قضا از دوش قضات برداشته شود. بنابراین با جذب نیروی جدید قاضی با اختصاص وقت کافی و مناسب به هر پرونده مطروحه رسیدگی کند، در حالی که قوه قضاییه هر سال حتی برای پرداخت حقوق قضات و کارمندان خود با کسری بودجه مواجه است، به همین دلیل از افزایش نیروی کارآمد خودداری می‌کند.

قوه قضاییه به اعتبار ماهیت و جایگاه بسیار مهمی که در سالم‌سازی فضای عمومی کشور از حیث امنیت، قضاوت عادلانه و اصلاح امور اجرایی و سیاسی کشور دارد، باید بیشتر مورد توجه مسئولین کشور ما باشد و نباید اجازه داده شود که دستگاه قضایی به دلیل نداشتن امکانات و تأسیسات برای تسهیل امور قضایی دچار مشکلات مالی و پولی شود، لذا با اتخاذ راه‌کارهای قانونی لازم است دستگاه قضایی بودجه مستقلی داشته باشد و خود اقدام به برنامه‌ریزی بودجه خود کند. عدم استقلال مالی در این خصوص موجب اطاله دادرسی و مخدوش شدن روند عدالت به بهانه پرونده شخصیت می‌گردد. بنابراین سه قوه باید کمک کنند تا این موانع و مشکلات برطرف شوند، زیرا که همکاری و هماهنگی و تشریک مساعی هر سه قوه حکومتی ضامن تأمین عدالت، امنیت، آزادی‌ها و پیشرفت یک کشور است. قوه مقننه قوانین لازم و مناسب و مترقی را برای جرم‌زدایی و اصلاح و بازپذیری مجرمین را تصویب کند. قوه مجریه بودجه کافی و وافی در اختیار قوه قضاییه بگذارد، از نظر بعد مالی آن را تأمین کند تا با کسری بودجه مواجه نشود. قوه قضاییه با اجرای صحیح قوانین و استفاده بهینه از امکانات در برخورد با پدیده بزه‌کاری از علوم جدید برای مبارزه با بزه و اصلاح و بازپذیری بزه‌کار استفاده کند (۱۶).

نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد که صرف پیش‌بینی تشکیل پرونده شخصیت در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ و یا هدف‌گذاری تشکیل سالانه ۲۰٪ از مشمولین در برنامه ششم توسعه ۱۳۹۵ آن هم بدون تصریح به چگونگی فرآیند اجرایی و پیاده‌سازی پرونده شخصیت نمی‌تواند کارساز باشد، لذا ابهام در محورهای عملی - اجرایی، قضایی و حقوقی در پرونده شخصیت مقتضی پرداختن به ساز و کار اجرایی این پرونده است که ابعاد مختلف مورد نظر در این مقاله بحث شده‌اند. به

واسطه وجود همین ابهامات است که در سیاست جنایی قضایی، پرونده شخصیت در حد یک صفحه یک خطی از سابقه شخص، ضمیمه پرونده حقوقی - قضایی رسیدگی می‌شود و هیچ‌گونه اطلاعات دقیق از وضعیت اجتماعی، روانی و شخصیتی بزه‌کار در آن ارائه نمی‌گردد. این امر نه تنها فرآیند درمانی و اصلاحی مورد نظر در بسیاری از نهادهای مرتبط با مجازات را با مانع گسترده‌ای مواجه می‌سازد، بلکه علاوه بر آن، بر تراکم پرونده‌ها و افزایش مسؤلیت قضات به عنوان افراد غیر متخصص در تشخیص علمی و واقعی از شخصیت بزه‌کار دامن می‌زند، لذا پیشنهاد می‌گردد که در آیین‌نامه‌ای با موضوع پرونده شخصیت، فرآیند و شیوه پیاده‌سازی آن از روش‌های تحقیقات و جهت‌گیری آن تا کنشگران ذی‌صلاح در هر کدام از تحقیقات در آن مشخص گردد. همچنین برای افزایش اثربخشی این آیین‌نامه می‌توان پیشنهاد داد که ضمانت اجرای سنگینی برای تخلف از مقررات آن پیش‌بینی گردد. همچنین به طور خاص‌تر به نظر می‌رسد که با توجه به تخصصی‌بودن زبان محققان پزشکی و روان‌پزشکی، باید نتایج مطالعات آنان به صورت ملموس و حقوقی برای مقام قضایی بیان شود و در نتیجه آن می‌توان پاسخ کیفری و غیر کیفری مناسب در جهت اصلاح و درمان بهتر بزه‌کار پیشنهاد گردد یا فرم‌های خاصی را طراحی نمود که برای هر دو طرف مشخص باشند. بدیهی است که صرف تصویب یک آیین‌نامه بدون در نظر گرفتن حجم پرونده‌های کیفری و تراکم کار قضایی شعبات و رفع چالش‌های مهمی چون هزینه‌ها و به رسمیت شناختن متخصصان معتمد نمی‌تواند اثرات مثبتی برای اجرای شدن پرونده شخصیت به همراه داشته باشد. به علاوه این که لازم به اشاره است که برای افزایش ضریب اطمینان به نتایج روش‌های مصاحبه و مشاهده بزه‌کاران می‌توان پیش‌بینی یک کارگروه تخصصی نظارتی را متشکل از پزشک، روان‌پزشک، روان‌شناس، مددکار اجتماعی و به شخص آگاه به امور قضایی - حقوقی و با معرفی دادستان را پیشنهاد داد تا در حضور شخص گزارش‌دهنده نسبت به اصالت سنجی نتایج ارائه‌شده از شخصیت بزه‌کار اقدام نمایند. با توجه به این که مشمولان پرونده شخصیت نیز یا متهم هستند و یا محکوم، افتراقی ساختن نوع تحقیق میدانی از هر کدام از آن‌ها الزامی است. بدین تعبیر که شیوه تحقیق از متهم به دلیل حاکمیت اصل برائت، باید با کم‌ترین تعامل در عین تضمین بیشترین نتایج باشد. حال این که متهم در دادسرا مشمول تشکیل پرونده شخصیت گردد و یا در دادگاه و قبل از صدور حکم قضایی، می‌تواند محل بحث باشد، اما می‌توان چنین اظهار نظر کرد که در هر دو مرحله تشکیل پرونده

شخصیت الزامی می‌نماید. در زمانی که موضوع رسیدگی در دادسرا باشد، به منظور صدور جایگزین‌های تعقیب، قرارهای تأمین کیفری و نظارت قضایی، شناخت شخصیت متهم الزامی است. در این بعد به نظر می‌رسد که حضور یک مددکار در کنار دادیاران و بازپرسان می‌تواند تضمین‌کننده شناخت بهتر بزه‌کار و ارائه مشورت به مقام قضایی در نوع اقدام قضایی متناسب باشد. پس از آن، چنانچه شخص وارد مرحله قضایی دادرسی دادگاه شود نیز چنانچه مقام قضایی نظر بر صدور حکم محکومیت پیدا کند، می‌توان متهم در آستانه محکومیت را روانه جلسه دیگری نمود که در آن متخصصان مورد نظر قاضی حضور یابند و در زمان مختصر ویژگی‌های شخصیتی وی را استخراج نمایند. این نگاه شاید به دلیل آمار بالای پرونده‌های موضوع رسیدگی در محاکم قابل دفاع‌تر باشد و این تشکیل پرونده هدفمندتر و صرفاً اشخاص محکوم احتمالی را دربر بگیرد. به علاوه این‌که می‌توان از مرحله دادسرا و اظهار نظر متخصص اول نیز برای تکمیل اطلاعات استفاده کرد. زمانی که شخص محکوم شود و به طور خاص روانه زندان گردد، اینک متخصصان حاضر در زندان هستند که با پایش مستمر محکوم با ابزارهای مشاهده و مصاحبه و درج روزانه اطلاعات نسبت به رصد شخصیتی محکوم برآیند. باید تأکید نمود که به منظور افزایش دقت اجرای فرآیند تشکیل پرونده شخصیت و پیش‌بینی جامع در آیین‌نامه موصوف، باید زمان تحت نظر قرارگرفتن برای معاینات شخصیتی، مکان تحت نظر قرار گرفتن و تیم‌های تخصصی ذی‌صلاح تعیین گردند و حتی می‌توان این زمان تحت نظر را قسمتی از مجازات آینده‌ای دانست که به لحاظ قضایی تعیین می‌گردد. در نهایت باید اشاره کرد که می‌توان به لحاظ اجرایی - عملی بسته به نوع جرائم و بزه‌کارانی که در مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ از قانون آیین دادرسی کیفری مشمول تشکیل پرونده شخصیت هستند، قائل به تفکیک و طبقه‌بندی شد، این تفکیک می‌تواند در عین تعیین تیم‌های تخصصی مورد نیاز برای هر یک از بزه‌کاران و جرائم، در به کارگیری حداقلی و متناسب نوعی نیروی متخصص مسؤول در تشکیل این پرونده‌ها نیز مؤثر واقع شود. تأکید بر بعد آموزش روش‌های تحقیق از متهمان و محکومان از جمله دیگر پیشنهادات اساسی در این پژوهش است که مقتضی است در ضمن آیین‌نامه تخصصی تشکیل پرونده، شخصیت ساز و کار آن به رسمیت شناخته شود.

References

1. Babaei MA. Clinical Criminology. 2nd ed. Tehran: Mizan Publishing; 1391. [Persian]
2. Ebrahimi E. Character Proceedings in the Criminal Process of Iran. 1st ed. Tehran: Ferkasazan Publications; 1389. [Persian]
3. Ghorbani Zirdehi P. Personality Case in Juvenile Justice and Juvenile Delinquency: A Comparative Approach to the California Criminal Justice System. 1st ed. Tehran: Imprint; 1393. [Persian]
4. Lahoonyi M. How to file a personality in Iranian criminal law system. 1st ed. Tehran: Javadan-Jungle Publishing; 1394. [Persian]
5. Ashouri M, Azimzadeh SH. Status of Personality Case in the Process of Preventing the Sustainability of Juvenile Delinquency. Quarterly Journal of Law 1392; 43(1): 195-213. [Persian]
6. Alavi MT, Abedini GH-R. Reviewing the contents of the case file of children and adolescents in Iranian law. Two Criminal Law and Penal Law Quarterly Journal 1395; 1(1): 97-119. [Persian]
7. Kaynia M. Criminology Foundations. 5th ed. Tehran: Tehran University Press; 1393. [Persian]
8. Iberhausen D. Criminal Psychology. Translated by Sanei P. 2nd ed. Tehran: Ganj Danesh Publications; 1371. [Persian]
9. Hosseini SR. Personality case in the Islamic Penal Code. Approved by the 92nd Penal Code. Jurisprudence Monthly 1392; 101: 22-29. [Persian]
10. Mazluman R. Criminology. 1st ed. Tehran: Tehran University Press; 1356. [Persian]
11. Najafi Abrand Abadi AH, Hashembeyki H. Crime Faculty Encyclopedia. 2nd ed. Tehran: Ganj Danesh Publication; 2019. [Persian]
12. Knowledge D. What is a criminal offender in criminology? 6th ed. Tehran: Kayhan Publishing House; 1374. [Persian]
13. Salarijam SH. Status of Personality Case in Islamic Penal Code Approved 1392. Kermanshah: Thesis for Master Degree in Criminal Justice and Criminology, Islamic Azad University, Kermanshah Branch; 1394. [Persian]

14. Najafi abrahbandadi AH, Rezvani S. Denial of Prevention Based on Article 150 of the Islamic Penal Code 1392. Quarterly Journal of Criminal Law Research 1394; 4(12): 42-49. [Persian]
15. Renochi JF. Criminal law of the children. Translated by Razavi fard B, Beheshti KH. Tehran: Mizan Publication; 1396. [Persian]
16. Shadmanjam M. The Impact of Penitentiary Personality in Iran's Criminal Law. Tehran: Thesis for Master Degree in Criminal Justice and Criminology, Islamic Azad University, Tehran Branch; 2005. [Persian]
17. Shamloo B, Gozali M. Personality Case in Criminal Law of Iran and France. Criminal Law Doctrine, Razavi University of Science 1391; 1(2): 89-118. [Persian]
18. Rahimi Z. Corrective Approach - Therapy for the Islamic Penal Code 1392. Shiraz: Criminal Law and Criminology, Shiraz University; 1392. [Persian]
19. Haji Dehabadi MA. Correction of Criminals in Legislative Criminal Policy of Iran. Quarterly Journal of Law 1388; 39(3): 83-104. [Persian]
20. Mohammadian S, Zapour MR. The need to file a personality in Iran's criminal justice process. Journal of Legal Medicine 1392; 19(2-3): 321-330. [Persian]
21. Aghamirsilim M. Status of personality case in Iran and Canada penal system, dissertation for obtaining a master's degree in criminal law and criminology. Tehran: Shahid Beheshti University; 1391. [Persian]
22. Mostafapour M, Hoseini SM. Neurocriminology, a new approach to the analysis of juvenile violent crime (with emphasis on age-crime curve). Quarterly Journal of Criminal Law Research 1396; 5(19): 196-127. [Persian]
23. Khastkhodaei L. Eugenics; From the point of view of criminal justice and criminal justice. 1st ed. Tehran: Majd Publications; 1394. [Persian]